

Yazar/Author

Laleş USLU AZARAK*

Makale Başlığı/Article Title

Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Arkeolojiye Genel Bir Bakış

An Overview of Pre-Republican and Post-Republican Archaeology

ÖZ

"Geçmişin tanığı" olarak adlandırabileceğimiz arkeoloji kültürlerin maddi kalıntılarını inceleyerek, geçmiş yaşantılarını gözler önüne sermeyi amaçlamakta, onların sosyolojilerini, felsefelerini, inanç ve ritüellerini, diğer kültürlerle ilişkilerini incelemektedir. Arkeoloji aynı zamanda tarih, antropoloji, etnografya, sosyoloji ve daha birçok bilimsel alanla işbirliği kurarak bulguları yorumlama çabasıdadır. Geçmiş aydınlatmayı amaçlayan bu bilim dalı, ilk başlarda kültürlerin ulus olma bilincini geliştirme ve ulusların kökenlerinin çok eskiye dayandığını kanıtlamaya çalışan bir disiplin olarak ortaya çıkmış, sonraları daha evrensel bir ivme kazanmıştır. Kökleri derinlerde olan halkların varlıklarını sürdürme çabaları da ancak arkeolojik kalıntılarda ve sanat eserlerinde kendini göstermektedir. Geçmişe duyulan merak, arkeolojik eserleri popüler hale getirmiş; bu durum yabancı gezgin, maceracı ve oryantalistlerin kültürel miras açısından zengin olan Osmanlı topraklarındaki tarihi eserlere ilgi duymalarına neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yer alan Anadolu yabancı bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Osmanlı topraklarında yapılan kazılar, bu topraklardan adeta tarih fişkırdığını kanıtlar niteliktedir. Gerek izniyle gerek izinsiz bir şekilde yapılan birçok kazıda ortaya çıkarılan eserlerin bazıları Avrupa'daki müzelerde sergilenmektedir. Çalışmada cumhuriyet öncesi ve sonrası yapılan arkeolojik çalışmalara genel olarak değinilmiştir. Tarihi eser ve kültür varlıkları açısından son derece zengin olan bu coğrafyada çok sayıda bilimsel araştırma ve kazı yapıldığından dolayı konu sınırlandırılması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Osmanlı, Arkeoloji, Kültür Mirası

ABSTRACT

Archaeology, which we can call the "witness of the past", aims to reveal their past lives by examining the material remains of cultures, examining their sociologies, philosophies, beliefs and rituals, relations with other cultures, etc. Archaeology also endeavors to interpret the findings by collaborating with history, anthropology, ethnography, sociology, and many other scientific fields. This discipline, which aims to illuminate the past, first emerged as a discipline in which cultures tried to develop the consciousness of being a nation and to prove that the origins of nations date back to ancient times, and then gained a more universal momentum. Efforts of deep-rooted peoples to maintain their existence are only manifested in archaeological remains and works of art. Curiosity about the past made archaeological artifacts popular; this caused foreign travelers, adventurers and orientalists to be interested in historical artifacts in the Ottoman lands, which were rich in cultural heritage. At the end of the 19th century, Anatolia, which was located in the territory of the Ottoman Empire, attracted the attention of foreign scientists. The excavations carried out in the Ottoman lands prove that history sprouted from these lands. Some of the artifacts unearthed in these excavations, both with and without permission, are exhibited in museums in Europe. In the study, archaeological studies conducted before and after the republic are generally mentioned. Since many scientific researches and excavations have been carried out in this geography, which is extremely rich in terms of historical artifacts and cultural assets, the subject has been limited.

Keywords: Republic, Ottoman, Archaeology, Cultural Heritage

Extended Abstract

Archeology, which examines the material remains of cultures in the classical sense, now theoretically aims to interpret the lives, religious beliefs and rituals of cultures that lived in the past in sociological, philosophical and even psychological terms; at the same time, it is seen that it tries to reach some conclusions by shedding light on the spiritual world of cultures. It is seen that this branch of science, which tries to interpret the findings by cooperating with history, anthropology, ethnography, sociology and many other scientific fields with a very broad perspective and aims to enlighten the past, first emerged as a discipline in which cultures try to develop the consciousness of being a nation and prove that the origins of nations date back to ancient times, and then gained a more universal momentum. Efforts of deep-rooted peoples to maintain their existence are only manifested in archaeological remains and works of art. It is seen that Anatolia hosts many civilizations due to its location, intercontinental transit route, rich aboveground and underground resources, fertile plains, water resources, etc. Archaeology, which started with ancient writers and historians, myths, legends and information based on sacred books, started to become a scientific discipline in the 15th and 16th centuries with the interest of humanists in Ancient artworks with the Renaissance, and Anatolia, which was located in the Ottoman Empire at the end of the 19th century, attracted the attention of foreign scientists; Turkish scientists studying abroad after the Republic carried out some excavations. In this study, it is aimed how the archaeology discipline developed before and after the Republic, gained momentum and how it was based on scientific foundations.

Societies that do not have works of art in their history become "memoryless", they do not know where they come from, that is, their past; this creates a feeling of not belonging to them, reduces their self-confidence and leaves them uncertain about guiding their future. Societies with a rich art culture can raise generations who have high self-confidence, look to the future with confidence, and respect both their own culture and other cultures, which can be achieved in the light of the information provided by the science of archaeology. It is understood that the tendency towards archaeology started in the 15th and 16th centuries with the idea of tracing historical artifacts of interest in the West, collection activities and their origins to older ones. It started with adventurers who acted with a sense of curiosity and discovery based on the knowledge of the nobles in the field of history and religion, especially in the Torah and Bible, and the narratives in legends and myths. It is understood that there was an increasing interest in archaeology in the 19th century. It is understood that during the period that coincided with the end of the Ottoman Empire, western missionaries, collectors, nobles or rich people who were curious about history and archaeology turned their eyes to Anatolia, which was a part of the Ottoman lands at that time. It is seen that this situation continued before and after the Republic. With the encouragement of Atatürk after the Republic, there was a special interest in the field of history and archaeology and some attempts were made.

With the effect of the "Westernization" movement in the Ottoman Empire in the last period of the Ottoman Empire, it is seen that the Westerners showed great interest in the historical riches, especially in Anatolia, made excavations from time to time, and the finds from these excavations were allowed to take them to their countries. It is understood that diplomats living in the Ottoman lands were also interested in historical artifacts in Anatolia, especially after 1840, and this interest continued to increase. It is understood that Osman Hamdi Bey played an important role in the establishment and development of archaeology in the Ottoman period. It is understood that he excavated as an indigenous archaeologist for the first time in Sidon, Nimrod and many other places. It is known that Osman Hamdi also pioneered the provision of education in the field of art history and archaeology.

It is seen that the tendency of archaeology, which started with Osman Hamdi Bey before the Republic, continued to increase after the Republic. It is understood that the newly established Republic of Turkey was established with a nationalist approach, such as the new states in Europe established under the influence of the Renaissance and the French Revolution, and that archaeological studies, especially in the early periods of the Republic, were in this direction. Archaeology education in universities in Turkey, first II. It started with foreign teachers invited to the country before World War II, and the contributions of these teachers to the archaeology of Turkey cannot be denied. Later, students who completed their education from abroad

and returned to the country started to teach in fields such as archaeology, art history, philology, etc. at universities and contributed to the rapid development of archaeology. It is known that Arif Müfid Mansel and Ekrem Akurgal taught archaeology with scientific methods at universities in Istanbul and Ankara and established the Classical Archaeology chair. One of the archaeological studies carried out in the early years of the Republic is the organization of the "Turkish History Congress". On the 10th anniversary of the Republic, at the request of Atatürk, it is seen that students from abroad were invited to participate in the excavations and that they worked with them in the excavations carried out by foreign archaeologists in Turkey.

Considering the science of archaeology before the Republic, it is understood that while pre-Republican archaeology was mostly dominated by foreigners, after the Republic, more local archaeologists took care to participate in the excavations; with some arrangements, archaeology was approached with a more systematic and scientific approach; and the "national archaeology" approach in the early periods of the Republic turned into "universal archaeology".

Giriş

Geçmişin tanığı olarak arkeoloji geçmişe tanıklık eden, insanlık tarihinin uzun soluklu ve girdaplı yollarını aydınlatan; insana dair -maddi kültür, kült, inanç- ne varsa ortaya döken bir disiplindir. Arkeoloji, maddi kalıntılardan yola çıkarak; bulunduğu coğrafyanın üzerinde yaşayan halkların kültürleri, dini inançları, sosyolojisi, günlük yaşantısı, yaşam felsefesi, yasaları, hatta psikolojileri, korkuları vb. duyguları hakkında bilgi vermektedir. Geçmişte yaşamış insanların davranışları, düşünceleri, inançları veya yaşam tarzlarını inceleyen arkeolojinin bu olguları gözleme olanağı olmadığından dolayı somut maddi kültür varlıkları üzerinden psikoloji, sosyoloji, felsefe gibi diğer sosyal bilimlerden yararlanarak yorumlamaktadır (Ökse, 2021: 153-176). Ökse, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

Tarihsel ve arkeolojik veriler, insanların arzu, korku, kaygı, üzüntü, suçluluk, pişmanlık, kibir, açgözlülük, öfke ve depresyon duygularının yanı sıra melankoli, kaygı bozukluğu, şizofrenik paranoya, psiko-şok, obsesif-kompulsif bozukluk ve nevrozu da yansıtır. Eski insanlar doğa olaylarını, hastalıkları ya da ölümü açıklayamadığından, bu olguları çeşitli nedenlere bağlamışlardır. Bunlardan korunmak ve kurtulmak için de büyü, kehanet ve muskalarla kendilerini bunlardan korumaya, bir çeşit plasebo (bir nevi inançla iyileşmek) etkisi sağlamaya veya olayları istedikleri gibi geliştirmeye çalışmışlardır. Sosyal Psikoloji bağlamında krallar, halkı tanrılarla görüştiklerine inandırmak için, dini tören veya ziyafet sahnesi içeren tasvirli eserlerde kendilerini tanrılarla birlikte betimlettirmiştir (Ökse, 2021: 153-176).

Görüldüğü üzere arkeoloji sadece maddi kalıntıları değil aynı zamanda maddi kalıntılar ışığında toplulukların tinsel durumları hakkında da bilgi vermektedir.

Arkeolojik kazılarda ele geçen maddi kültürlerin bir kısmının aynı zamanda birer sanat eseri olarak değerlendirildiği kabul edilmektedir. Örneğin; heykeller, seramikler, el sanatları vb. eserler dönemin sanatçıları tarafından işlenmiştir. Örneğin; MÖ 5. yy.da Olympia Zeus Tapınağı ve Parthenon Tapınağı kült heykelleri dönemin ünlü sanatçısı Pheidias tarafından yapılmıştır (Boardman, 2013: 33-110). Frazer, arkeolojiyi "ölümün ve yaşamın sırlarını çözmek isteyenlere ya da yaşamın manasını arayanlara en ciddi, en gerçekçi yardımı yapan laboratuvar" (Frazer, 1931: 7) olarak tanımlayarak maddi kültür ve bu maddi kültürü oluşturan, bunu somutlaştıran sanat yapıtlarının önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda toplumların sanatları, onların varlığının birer delili niteliğindedir; bundan dolayı biçim haline gelmeyen bir sanat düşünülmediği gibi sanatsız bir toplum da düşünülemez (Turani, 2003: 7).

Tarihinde sanat eserleri olmayan toplumlar "belleksizleşirler", nereden geldiklerini yani geçmişlerini bilemezler; bu durum onlarda ait olamama hissiyatı yaratmakta, kendilerine olan

güvenlerini azaltmakta ve geleceklere yön verme konusunda bilinmezlik yaşatmaktadır; ayrıca güçlü bir devlet olarak sürekli yaşama şansına sahip olamamaktadırlar. Zengin sanat kültürü olan toplumlar özgüvenleri yüksek, geleceğe güvenle bakan, hem kendi kültürlerine hem de başka kültürlerle saygı duyan nesiller yetiştirebilmektedirler. Bu durum, arkeoloji biliminin verdiği bilgiler ışığında gerçekleşebilmektedir. Arkeoloji sayesinde, dünya üzerinde herhangi bir coğrafi alanda, farklı zaman dilimlerinde yaşamış kültürler tanınma şansına sahip olmuşlardır. Bu farklı zamanlar kültürel katmanlar şeklinde kendini göstermektedir. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kültür katmanları, buralarda farklı kültürlerin yaşadığını kanıtlamakta ve bu kültürel varlıkların bir dünya mirası, kültür mirası olması nedeniyle sadece bir ulusa ait olamayacağını göstermektedir. Bu durum arkeolojiye evrensel bir boyut kazandırmaktadır.

15. ve 16. yüzyıllarda Batı'da tarihi eserlere ilgi duyulması, koleksiyonculuk faaliyetleri ve kökenlerini daha eskilere dayandırma düşüncesi, soyluların tarih merakı, teolojik bilgiler - özellikle Tevrat ve İncil'deki bilgiler- (Özdoğan, 2011: 117), efsane ve mitler arkeolojinin başlamasına vesile olmuştur. 19. yüzyılda arkeolojiye giderek artan bir eğilimin olduğu anlaşılmaktadır (Renfrew, 1980: 287; Arsebük, 1983: 66; Tiryaki, 2023, 909-919). Bundan dolayıdır ki özellikle Fransız Devrimi'nden sonra ulus bilincinin ortaya çıkmasıyla devletler arkeolojiye özel bir ilgi göstermiş ve kökenlerini daha eskilere götürmek istemişlerdir. Çünkü bir ülkenin kültürü kendini somut olarak bir sanat eserinin yaratımında bulur; bundan dolayı sanat eserleri, toplumların düşünce ve hayallerinin vücut bulmuş hali olduğu için o toplumun görülür anıtları olmakta ve o ülkede yaşayan toplulukların var oluşunun şüphesiz kanıtları özelliğini taşımaktadırlar (Turani, 2003: 7).

Osmanlı'nın sonlarına denk gelen dönem içerisinde Batılı misyonerlerin, koleksiyoncuların, tarih ve arkeolojiye merak duyan soylu veya zenginlerin gözlerini, oryantalist bakış açısıyla o dönemde Osmanlı topraklarının bir parçası olan Anadolu'ya çevirdiği anlaşılmaktadır (Özgüç, 1975: 110). Hem cumhuriyet öncesi hem sonrasında bu durumun devam ettiği görülmektedir. Cumhuriyet sonrası Atatürk'ün de teşvikiyle tarih ve arkeoloji alanına özel bir ilgi duyulmuş ve birtakım girişimlerde bulunulmuştur (Gökalp, 2014: 173-187).

Bu çalışmanın amacı, cumhuriyet öncesi ve sonrasında arkeoloji alanındaki gelişmeleri ve yapılan icraatları irdelemektir.

1. Cumhuriyet Öncesi Arkeolojik Çalışmalar

Osmanlı İmparatorluğu'nda kültür varlıklarına karşı ilgi duyulmasının Tanzimat dönemine denk geldiği görülmektedir. Osmanlı entelektüellerinin Avrupa gezilerinde dikkatini çeken konuların başında Avrupa'daki kültür varlıklarının korunması ve Avrupalıların bu konuyla ilgili yaklaşımları olmuştur (Önge, 2018: 8-14). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Osmanlı'daki "Batılılaşma" hareketinin, Batılıların da "oryantalist" bakış açıları etkisiyle özellikle Anadolu'daki tarihi zenginliklere yoğun ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Yabancıların zaman zaman, izinli veya izinsiz bir şekilde kazılar yaptığı; bu kazılardan çıkan buluntuları ülkelerine götürdükleri bilinmektedir¹. Osmanlı topraklarında yaşayan diplomatların da Anadolu'daki tarihi

¹ Örneğin; Osmanlı'nın son döneminde, İngilizler Artemis Tapınağı kazısında çıkardıkları eserleri, Sultan adına müze açma vaadiyle, yıllarca Selçuk'taki bir depoda toplamışlardır. Daha sonra bu eserleri izinsiz bir şekilde önce demiryoluyla İzmir'e, oradan da gemiyle British Museum'a götürmüşlerdir. Avusturyalılar da yine izin almadan Efes kentinin eserlerini Viyana'ya götürerek orada Ephesus Museum'u açmışlardır. Avusturyalı bir ekip günümüzde de aynı yerde, bu defa izinli bir şekilde kazı yapmaktadır (Yılmaz, 2014: 44).

eserlere ilgi duyduğu özellikle 1840 ve sonrasında bu ilginin artarak devam ettiği bilinmektedir (Özgüç, 1975: 110).

Osmanlı'da savaş ganimetleri, armağanlar, hazineler ya da kutsal emanetlerin dışında birçok kültüre ait eserlerin toplanması ile ilgili ilk adım Abdülmecit ile başladığı söylenebilir. İstanbul'un fethinden sonra, Abdülmecit döneminde birçok yerli ve yabancı silahın bulunduğu Aya İrini Kilisesi'nin 1846 yılında Ahmet Fethi Paşa tarafından "Mecmua-i Eslihai Atika" ile "Mecmua-i Asarı Atika" olmak üzere iki ayrı müzeye dönüştürüldüğü bilinmektedir (Eyice, 1985: 1596). Sonraki zamanlarda Aya İrini Kilisesi'nin nemli olmasından ve eser sayısının artmasından dolayı silahlar hariç, diğer eserler Çinili Köşk'e taşınmıştır (Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76).

Avrupa'ya bakıldığında; özellikle de İtalya'da- 14. ve 16. yüzyıllar arasındaki zaman diliminde tarih, geçmişteki sanat ve kültür eserleri, şehir harabeleri, heykel, rölyef, yazıt, mozaik, fresk ve seramiklere yoğun bir ilginin olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilginin sanatın yeniden doğuşu ve şekillenişini ortaya çıkardığı görülmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda artık Avrupa'nın tümüyle Aydınlanma Çağı'nı yaşadığı ve bu nedenle soylular, zenginler, gezginler ve maceracılar daha çok antik eserleri incelemiş, arkeolojik ve define kazıları yapmış; bunun sonucunda büyük koleksiyonlar oluşturmuşlardır. Bu dönemde söz konusu koleksiyonların sergilendiği müzeler kurulmuştur (Özdoğan, 2011: 117; Uçankuş, 2000: 889; Gökalp, 2014: 173-187). Böylece Batıların geçmişe, antik dönemlere ilgileri artmıştır. Fakat söz konusu dönemde arkeolojiye eğilimin daha çok "milliyetçilik" duygularıyla yapıldığı anlaşılmaktadır (Arık, 1941: 833; Gökalp, 2014: 173-187). Avrupa'nın büyük ülkelerinin devlet müzeleri kurmaları ve bu müzelerde sergilenen koleksiyonların zenginliği, ülkelerinin saygınlığını göstermesinin yanı sıra "ulusal onuru besleyen" bir rekabete dönüşerek batılı birçok koleksiyoncu, maceraperest ve oryantalistin Osmanlı İmparatorluğu'ndan birçok eski eserin Batı'ya götürmesine neden olmuştur. Ayrıca Bergama, Efes, Milet, Priene, Halikarnasos gibi önemli ören yerlerinde o dönemin şartlarına göre bilimsel kazı ve araştırmaların da bu dönemde başladığı bilinmektedir (Özdoğan, 2011: 163-163).

Yabancıların yaptığı kazılardan ortaya çıkarılan eserler, örneğin; Musul'daki kil tabletler (Yıldız, 2023: 18-30), Diyarbakır'daki Üç Tepe Kral Steli (Koroğlu, 2016:8), Bergama Zeus Sunağı (Bayrakdar, vd. 2017: 43-67) vb. eserler ister izinsiz bir şekilde ister Asar-ı Atika'nın yabancıların kazılarda bulduğu eserlerin yurtdışına çıkarılmasında yetersiz kalan maddeleri (Önge, 2018: 8-14) nedeniyle Avrupa'daki müzelerde sergilendiği bilinmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda Yakındoğu, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerine ait eserlerin Louvre Müzesi, British Müzesi (1879) ve Berlin Müzesi'nde (1885) sergilenmeye başlanmasıyla arkeolojiye ilginin arttığı ve böylece arkeolojinin bilimsel bir yön kazandığı söylenebilir (Shaw, 2004: 116; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76).

19. yüzyılda ulus devlet anlayışının dünyayı etkilediği bir zamanda bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin geçmişlerine yönelik merakları artmış, kendi kökenlerini uzak geçmişe dayandırma eğilimleri arttı; buna paralel, arkeolojiye olan ilginin de arttığı görülmektedir. Osmanlı'nın bu dönemde daha çok Grek, Roma ve Bizans dönemlerine ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır (Baram ve Carroll, 2004: 15-24; Özdoğan, 2011: 123). Osmanlı'nın son dönemlerinde yabancı arkeologlar ve koleksiyoncuların oryantalist bakış açısıyla Anadolu'da yaptıkları kazılarda artış olduğu görülmektedir. Bu kazılara, Osmanlı'nın "Batılılaşma" isteğinden dolayı izin verildiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, 2011: 123).

19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hızla ilerleyen bir süreçte olan, bugün Batılılaşma olarak tanımlanan süreç, imparatorluğun bütün kurumsal düzenini değiştirmeye zorlayan bir hal almıştır. Arkeoloji de Osmanlı İmparatorluğu'na "Batılılaşma"nın bir parçası şeklinde gelmiştir. O dönemlerde Roma'nın öncülü olan "Helenistik Kültür" keşfedilmiş Grek kültürüne olan hayranlıkla "Grecism" olarak da adlandırılan bir süreç yaşanmıştır. Batı, Avrupa kültürünün kökenini Helenistik kültüre dayatmış; bu düşünce sistemi mimariden güzel sanatlara, edebiyattan politikaya kadar her alana yansımıştır. Söz konusu dönemde Batı'ya (özellikle Fransa'ya) eğitim için giden Osmanlı aydınları, bu eğilimin etkisinde kalarak Helenistik kültürü Batılılaşma'nın olmazsa olmazı olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda 1867'de Fransa'ya giden Sultan Abdülaziz'in Yunan-Roma eserlerinin sergilendiği Abras Galerisi'ni gezdiği ve buradaki eserlerden çok etkilendiği bilinmektedir (Shaw, 2004: 116; Özdoğan, 2011: 123). Ayrıca Osman Hamdi Bey gibi arkeoloji kavramını Osmanlı İmparatorluğu'na getiren öncüler, Helenistik kültüre yoğunlaşmış ve Batılı bir devlet olmanın bir parçası görülen İmparatorluk Müzesi de bu sebeple Helenistik bir mimari anlayışla yapılmıştır (Özdoğan, 2011: 124). Görüldüğü üzere arkeoloji, Osmanlı İmparatorluğu'na "Batılılaşma Paketi" ile birlikte ithal olarak gelmiş ve uzun zaman boyunca elit uğraşı olarak devam etmiştir (Özdoğan, 2011: 157).

Yine Batılılaşmanın etkisiyle ilk defa Osmanlı'da müze kavramının geçtiği görülmektedir (Mutlu & Başaran Mutlu, 2018: 64-76). 1869 yılında Aya İrini Kilisesi'nin "Müze-i Hümayun" adını aldığı bilinmektedir (Eyice, 1985: 1598). Söz konusu müzeye Edward Goold atanmıştır. Tekirdağ ve Marmara Adası'ndaki bazı eserler ise bu müzeye getirilerek sergilenmiştir. 1871 yılında müze müdürlüğü kapatılmış, 1872 yılında ise müze müdürlüğünün tekrar açılmış ve müzenin müdürlüğüne tarih, arkeoloji, filoloji ve sanat tarihi alanlarında uzman olan Anton Dethier atanmıştır (Eyice, 1985: 1598; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76; Shaw, 2004: 116). Dethier'in ölümünden sonra müze müdürlüğüne 1881 yılında Osman Hamdi Bey atanmıştır (Yücel, 1999: 1460).

Osman Hamdi Bey, arkeolojinin bilimsel bir düzene oturtulması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sayda, Nemrut ve birçok yerde ilk defa yerli bir arkeolog olarak kazı yaptığı anlaşılmaktadır (Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76). Osman Hamdi'nin sanat tarihi ve arkeoloji alanında eğitimin verilmesine de öncülük ettiği bilinmektedir. 1874 yılında açılması kararlaştırılan fakat bir türlü açılmayan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (Güzel Sanatlar Okulu) 1883 yılında açılmasına Osman Hamdi vesile olmuş, böylece arkeolojinin temellerini atmış olduğu görülmektedir (Serbestoğlu ve Açık, 2013: 157-172). Onun döneminde müzenin ve katalogların düzenlenmesi ile arkeoloji üzerine temel eğitimin verilmesi Salomon Reinach tarafından yapılmıştır. Bu dönemde Reinach'ın önerisiyle arkeolojide ilk defa "fotoğraf"ın kullanıldığı görülmektedir. Bu, arkeolojide önemli bir gelişmedir; çünkü eserlerin fotoğraflanması bir nevi mülkiyet hakkının kazanılması demektir. Ki Osman Hamdi Sayda, Nemrut ve birçok yerde yaptığı kazılarda eserleri fotoğraflamış, ortaya çıkardığı eserlerin mülkiyetini de böylece kazanmıştır. Nitekim Nemrut'taki kazılarda bulunduğu eserleri fotoğraflayarak daha önce orayı kazmış olan Almanlar'a karşı mülkiyet hakkını kazanmıştır (Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76). Ayrıca Sayda'da bulunduğu "İskender Lahdi", "Ağlayan Kadınlar Lahdi" ve "Satrap Lahdi"nin fotoğraflamasını yapmış, böylece dünyaya tanıtarak ün kazanmıştır (Özdoğan, 2006: 35). Osman Hamdi'nin Türk arkeolojisine en büyük katkısı ise antik eserlere ilgi duyan yabancılarla devlet arasındaki ilişkiye birtakım düzenlemeler getirmesidir. Osman Hamdi'nin 1910'da ölmesi üzerine yerine kardeşi Halil Ethem Erdem getirilmiştir. 1931

yılına kadar yeni kataloglar oluşturarak bilimsel çalışmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır (Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76).

Osmanlı Devleti, yabancılar tarafından yapılan kazılardan çıkan eski eserlerin yurtdışına çıkarılmasını engellemek için birtakım düzenlemeler yapmıştır. Asar-ı Atika olarak adlandırılan bu düzenlemelerin daha iyi anlaşılabilmesi için Asar-ı Atika'nın terimsel anlamına bakmak gerekir. Âsâr-ı Atika, sahip olduğu çeşitli değerler nedeniyle korunarak gelecek nesillere intikal ettirilmesi istenen, özellikle arkeolojik, etnografik ve mimari mirası tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Günümüz Türkçe'sindeki karşılığı "eski eser" olan terim, 19 yy. sonundan 1970'li yıllara kadar kullanılmıştır. Bu terim, 1970'lerin ortalarından itibaren yerini 1983 yılındaki 2863 sayılı yasa ile resmileşen "kültür varlığı", uluslararası literatürde kullanılan "culturalheritage" teriminin karşılığı olan "kültür mirası" şeklinde değiştirilmiştir (Önge, 2018: 8-14).

Osmanlı Devleti'nin 1840'lı yıllarda yapılacak kazıları ruhsata bağlaması, kazılarla ilgili ilk yasal düzenlemeleri ise 1869'da yapması yine de kültür varlıklarının yurtdışına çıkarılmasını zorlaştırmakla birlikte tamamen engelleyememiştir. Bu nedenle her biri, diğerinin biraz daha genişletilmiş hali olan 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında dört nizamnamenin düzenlendiği görülmektedir (Önge, 2018: 8-14).

İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi 1869 yılında düzenlenmiştir. 1874 tarihinde yürürlüğe giren ikinci tüzük, giriş, dört bölüm ve sonuç şeklinde hazırlanan 36 maddeden oluşmaktaydı. 1874 tarihli tüzük, arkeolojik kazılar için bir takım düzenlemeler getirmiş olması açısından önemliydi. Fakat arkeolojik kazılarda ele geçen eserlerin kimlere ait olacağını gösteren maddesi ile eserin yurtdışına çıkarılmasını yasaklamıyor oluşu bu tüzükteki bir eksiklik olarak görülmektedir. Tüzüğe göre kazılarda çıkan eserlerin üçte biri kazı yapana, üçte biri arazi sahibine, üçte biri de devlete ait olacaktır. İkinci tüzükteki eksiklikler dolayısıyla 1883 yılında yeni bir eski eserler tüzüğünün çıkarılması için çalışmalara başlandığı görülmektedir. Bu konudaki çalışmaların özelliği eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasaklanması, yabancıların yapacakları kazılar sonucunda buldukları eski eserlerin yalnızca fotoğraflanması ve alçıdan modellerinin çıkarılmasına izin verilmesiydi. Bu sebeble Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan 1884 tarihli üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi, eski eserlerin devlet malı olması ve yurt dışına çıkarılamayacağı esasına dayanmaktadır. Sonraki yılların gereklerine cevap verebilmesinden ötürü, bu tüzüğün bazı maddelerinde 1906 yılında bazı küçük değişiklikler yapılmış, tüzük bu durumu ile cumhuriyet döneminde bile 1973 yılına kadar yarım yüzyıl kullanılmış ve bugün yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na temel oluşturmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde yapılan yabancı kazılara genel olarak bakıldığında; Alman araştırmacı Friedrich Schulz'un 1827'de Doğu Anadolu Bölgesi'nde eski yazıtlar üzerinde araştırma yaptığı görülmektedir. 1834'te Charles Texier Boğazkale'de (Boğazköy) (Texier, 2002: 180); 1835'te William Hamilton Alacahöyük'te, 1857'de Charles Tomas Newton Bodrum'da (Mousoleum), Knidos ve Didim'de (Ebcioğlu, 1983: 78); 1863-1865'te Frank Calvert Troia'da; sonraları ise 1870'te Heinrich Schliemann, 1893'te Wilhelm Dörpfeld dokuz dönem boyunca Troia'da (Arsebük, 1983: 68-69; Ünar, 2020: 129-148); 1866'da Richard Popplewell-Pullan Priene'de; 1872-1873 yıllarında Olivier Rayet ve A. Thomas Didim'de; 1878-1886 yıllarında Carl Humann ile Alexander Conze Bergama'da kazı çalışmaları yapmıştır. Zeus Sunağı'ndaki rölyeflerin ise 1874 "Asar-ı Atika Nizamname"si gereği siyasal olarak Berlin Müzesi'ne gönderildiği

anlaşılmaktadır². 1899'da Theodor Wiegand Milet; 1895'ten beri Avusturyalılar Efes'te kazı çalışmaları yaparak müzelerine eser gönderebilmişlerdir (Arsebük, 1983: 68-69). 1881-1883 yıllarında Atina Amerikan Enstitüsü adına Amerikalılar Osmanlı topraklarındaki ilk kazılarını Assos'ta başlatmışlardır (Holod ve Ousterhout, 2011: 25; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76). 1879'da Van Toprakkale'de Hormuzd Rassam İngilizler adına, 1898'de ise Waldemar Belck ve Carl Ferdinand Friedrich Lehmann-Haupt Almanlar adına devam etmişlerdir. 1899'da Tilkitepe'de, 1878-1881 yılları arası Kargamış'ta, 1882-1894 yılları arasında Zincirli'de, 1901, 1907-1912 yılları arasında Boğazköy, yine aynı yıllarda Sakçagözü'nde, 1909-1926 yıllarında Sardes'te (Yegül, 2010: 75-125; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76) birçok kazının yapıldığı bilinmektedir.

2. Cumhuriyet Sonrası Arkeolojik Çalışmalar

Cumhuriyet öncesinde Osman Hamdi Bey'le başlayan arkeoloji eğilimi Cumhuriyet sonrasında da artarak devam etmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Rönesans (Özdoğan, 2011: 116) ve Fransız Devrimi'nin etkisinde kurulan Avrupa'daki yeni devletler gibi milliyetçi bir anlayışla kurulmuştur ve özellikle cumhuriyetin ilk dönemlerindeki arkeolojik çalışmaların da bu yönde olduğu anlaşılmaktadır (Gökalp, 2014: 173-187).

Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin açılışında 9 Mayıs 1920'de göreve başlayan hükümete "Maarif Vekaleti" çatısı altında "Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü"nin kurulmasını istemiştir. Tarihi mimari yapıların ve yerlerinin korunmasından sorumlu olan müdürlük, illerdeki Müze-i Hümayun şubelerinin idari işlerini yürütüp gözetimini sağlamaktaydı. 1921'de Asar-ı Atika Müdürlüğü'nün Hars (Kültür) Müdürlüğü şeklinde değiştirilerek daha geniş bir kadroyla çalışmalara devam ettiği bilinmektedir (Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76).

Cumhuriyetin kuruluşu ile genel olarak kültür varlıkları dolayısıyla arkeoloji, önemli konular arasında yer almıştır. Başkentin Ankara'ya taşınmasından sonra kentin hızlı bir yapılaşmaya gideceği öngörüldüğünden burada birtakım kazılar gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1940 yılına kadar olan süre içerisinde Ankara'da birçok kurtarma kazısının yapıldığı bilinmektedir. 1920-1926 yılları arasında Ankara İstasyon Tüneli ve 1924'te - İstanbul Müzesi'nden Makridi Bey İstanbul'dan Ankara'ya çağrılarak- "Frig Tüneli"nin kazısı gerçekleştirilmiştir (Özdoğan, 2011: 131; Başgelen, 2001: 34-44). 1925 Ankara Demirliköprü'de, 1933 Etimesgut Höyüğü'nde, Ankara Kalesi ve İsmet Paşa Mahallesi'nde, 1938 Tayyare Meydanı'nda ve 1940 Orman Çiftliği'nde yapılan kazılar kurtarma kazıları şeklinde olmuştur (Morçöl, 2007: 461; Özdoğan, 2011: 131). Bu kurtarma kazılarının yanı sıra çok sayıda bilimsel araştırma ve kazıların da yapıldığı görülmektedir. 1930 Gavurkale kazısı, 1932 Hasankeyf yüzey araştırması, 1933 Ahlatlıbel ve Karalar kazısı, 1934 Göllüdağ, Büyük Güllücek, Pazarlı kazıları, 1937 Çankırıkapı, Etiyokuşu, İzmir Namazgah ve İstanbul Sarayburnu kazıları bu kazılardan bazılarını oluşturmaktadır (Özdoğan, 2011: 132).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde birçok kurumun açıldığı bilinmektedir. 27 Eylül 1925'te temeli atılan ve 1930'da halka açılan Ankara Etnografya Müzesi açılmıştır. Müzenin müdürlüğüne Hamit Zübeyir Koşay getirilmiş; Kültepe, Alishar, Boğazköy ve Ahlatlıbel'den çıkarılan Hititler'e

² 1864 yılında Osmanlı Hükümeti Bergama-Dikili yol güzergahını modern tarzda inşa etmek için Carl Human adında Alman mühendisi ücret karşılığında görevlendirmiştir. Bu çalışma esnasında Bergama Kalesi duvarları üzerine MÖ 8. yüzyılda yapılmış heykel kabartmalarını fark eder ve 1864-1871 yılları arasında resmi birimlerden izin almadan Bergama akropolisinde kazı yapmıştır. Burada çıkarılan eserler -Bergama'daki Zeus Sunağı kabartmaları- Bergama'dan Almanya'ya (Berlin) yasal olmayan yollardan gizlice götürülmüştür (Taşkın, 1991: 44). Bugün Berlin müzesinde sergilenen Zeus Sunağı, tekrar ait olduğu yere taşınması için çalışmalar yapılmaktadır.

ait eserlerin bu müzede sergilendiği bilinmektedir (Özdoğan, 2011: 168; Koşay, 1974: 85). 1931 yılında Türk Tarih Kurumu, 1934'te Türk Arkeoloji Enstitüsü, 1935'te de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi kurumlar açılmıştır. Türkiye'deki arkeoloji eğitimine bakıldığında; ilkin II. Dünya Savaşı öncesi ülkeye davet edilen yabancı hocalarla başladığı anlaşılmaktadır; ki bu hocaların Türkiye arkeolojisine katkıları yadsınmaz (Özdoğan, 2011: 13; Özgünel, 1986: 895-914). Daha sonraları yurt dışından eğitimlerini tamamlayıp yurda dönen öğrenciler, üniversitelerde arkeoloji, sanat tarihi, filoloji vb. alanlarda ders vermeye başlamış olup arkeoloji biliminin hızla gelişmesine katkı sağlamışlardır. Arif Müfid Mansel ile Ekrem Akurgal'ın İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde bilimsel yöntemlerle arkeoloji eğitimini verdikleri ve Klasik Arkeoloji kürsüsünü kurdukları bilinmektedir (Redford ve Ergin, 2010: 16; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan arkeolojik çalışmalardan biri de "Türk Tarih Kongresi"nin düzenlenmesidir. İlk kez 1932'de ulusal düzeyde "Türk Tarih Kongresi"nin yapıldığı; 1937 yılında ise ikinci kez düzenlenen kongrenin uluslararası bir nitelik kazandığı görülmektedir. İkinci kongreye; G. Childe, F. Hanjar, G. Oacopi, O. Menghin, S. Marinatos ve M.T. Arne gibi dönemin önemli arkeologlarının katılım sağladığı bilinmektedir. Ayrıca Dolmabahçe Sarayı'nda da Prehistorik dönemden Osmanlı'nın son dönemlerine kadar elde edilen eserlerin sergilendiği bilinmektedir (Özdoğan, 2011: 144).

Batılı bilim insanlarının Anadolu'da yaptığı kazılar ve daha sonra da yurdun insanının uğraşması gereken bir alan olması gerektiği, Mustafa Kemal Atatürk tarafından düşünülerek, özellikle arkeoloji alanında 1930'lu yıllardan itibaren yurt dışında tarih, arkeoloji ve Eski Ön Asya dillerinde eğitim görmek üzere aralarında; Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Arif Müfid Mansel, Halet Çambel, Remzi Oğuz Arık, Afif Erzen, Tahsin Özgüç, Rüstem Duyuran, Halil Demircioğlu, Bahadır Alkım, Jale İnan ile Samim ve Suat Sinanoğlu gibi birçok öğrenci gönderilmiştir (Özdoğan, 2011: 167; Özgünel, 1986: 895-914). Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl dönümünde, Atatürk'ün isteğiyle, yurt dışındaki öğrencilerin kazılara katılmaları için yurt dışından çağrıldığı ve Türkiye'deki yabancı arkeologlar tarafından yapılan kazılarda onlarla birlikte çalıştıkları görülmektedir (Özgünel, 1986: 895-914). Atatürk'ün, Hititler'e karşı ayrı bir ilgisinin olduğu ve onun isteğiyle cumhuriyetin ilk kazısı özelliği taşıyan Ahlatlıbel kazısına 1933 yılında başladığı bilinmektedir (Başgelen, 1998: 2-5; Özdoğan, 2011: 132). Buranın kazı çalışması, Hamit Zübeyir Koşay ile Remzi Oğuz Arık tarafından yapılmıştır (Özdoğan, 2011: 132; Mutlu ve Başaran Mutlu, 2018: 64-76). Halil Demircioğlu ile Sedat Alp'in Berlin'den (Boğazköy ve Yazılıkaya) (Ünal, 1976: 117-126), Halet Çambel'in Paris'ten gelerek İç Anadolu'daki (Karatepe) Hitit kazılarına; Ekrem Akurgal'in ise (Phokaia, Erythrai, Smyrna) Batı Anadolu'daki Antik Yunan dönemi kazılarına katıldığı bilinmektedir .

Cumhuriyetin yabancı bilim insanları tarafından yapılan ilk kazılarına bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğu zamanından bu yana süregelen Millet, Efes gibi klasik arkeoloji kazılarının yanı sıra 1930'lu yıllardan itibaren yabancı bilim insanları, Anadolu uygarlıklarını ilk defa ortaya çıkarmak için projeler üretmişlerdir. Örneğin; Kültepe-Kaniş (1925-F. Bedrich Hrozny), Alishar (1927- H. von der Osten), İznik (1930-Martin Schede), Hashöyük (1931-Loui Delaporte), Boğazköy (1931- Kurt Bittel), Troya (1932- Carl W. Blegen), Arslantepe (1932- Loui Delaporte), Tarsus-Gözlükule (1934- Hetty Goldman), Kusura (1935- Winfred Lamb), Yumuktepe (1937- John Garstang), Tilkitepe (1937- Edward B. Reilly), Demircihöyük (1937-Kurt Bittel), Van Kalesi (1938- Kirsop Lake) gibi çalışmalar sayılabilir (Özdoğan, 2011: 168).

Cumhuriyet döneminde yapılan yabancı ve yerli bilim insanları tarafından yapılan diğer önemli kazılara bakıldığında; 1946'da İsmail Kılıç Kökten Antalya-Karain'de, Arif Müfid Mansel,

Perge’de 1947’de ise Side’de kazılar gerçekleştirmişlerdir. Yine 1947’de Uluğ Bahadır Alkım, Karatepe’de; 1948’de Tahsin Özgüç Kültepe’de, 1959’da ise Altın-tepe’de Urartu Kalesi’nin kazılarını yapmıştır. 1952’de Kurt Bittel, Halet Çambel ve Arif Müfid Mansel Fikirtepe’de; James Mellart 1957’de Hacılar, 1961’de Çatalhöyük’te; aynı yıl Ekrem Akurgal Smyrna, Foça ve Sinop’ta; Afif Erzen Van’da; Kenan Tevfik Erim Aphrodisias’ta kazı yapmışlardır. 1962’de Nimet Özgüç Acemhöyük’te, 1978’de Samsat’ta; 1964 yılında Halet Çambel ve Robert J. Braidwood Çayönü’nde, 1966’da Nezih Fıratlı Uşak-Selçukler’de, 1968’de Ufuk Esin Tepecik’te, 1971’de ise Tülin-tepe’de kazılar gerçekleştirmişlerdir (Esin ve Arsebük, 1974: 63-78). Söz konusu kazıların giderek artması ve bu kazı sonuçlarının düzenli bir şekilde diğer bilim insanlarıyla paylaşabilmek amacıyla “Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü” tarafından 1978’de uluslararası bir sempozyum yapma kararı alınmıştır. Birincisi 11-18 Ocak 1979 yılında Ankara’da Türk Tarih Kurumu’nda 24 yerli 15 yabancı araştırmacının katıldığı “Uluslararası Kazı Sempozyumu” gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları her yıl düzenli bir şekilde yapılan sempozyuma, yüzey araştırması ve arkeometri çalışmalarının da katılmasıyla “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu” adını almıştır. 1979 yılından günümüze kadar yapılan bu kazı sonuçları sempozyumunun oldukça ilgiyle karşılandığı, bilim insanlarının yaptıkları kazılar hakkında değerli bilgiler verdiği görülmektedir (Özdoğan, 2011: 171-172). 1979’dan beri her yıl kesintisiz olarak düzenlenen ve Pandemi nedeniyle 2020-2021 yıllarında yapılmayan “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”, 16-20 Ekim 2023 tarihleri arasında, Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi işbirliği ile Ankara’da Hacı Bayram Veli Üniversitesi İtî Kongre ve Kültür Merkezi’nde 5 gün boyunca, 5 ayrı salonda ve 450’yi aşkın bildiriyle 43. kez gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1979-2003 yıllarında Ankara, İstanbul, İzmir ve Çanakkale’de Bakanlık imkanlarıyla gerçekleştirilen sempozyum, 2004 yılından beri üniversiteler ile ortaklaşa düzenlenmektedir (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-350486/43-uluslararası-kazı-arastırma-ve-arkeometri-sempozyumu.html>).

Sonuç

Kültürlerin geçmişi, maddi kalıntılar aracılığıyla sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, antropoloji, filoloji vb. bilimlerden de yararlanarak anlamaya çalışan ve aydınlatan arkeolojiye ilgi Avrupa’da Rönesans ile başlamıştır. Avrupa’da Neoklasizm’le birlikte oryantalizan akımının etkisiyle eski eserlere daha çok ilgi duyulmuş ve bu şekilde koleksiyonlar kurma zevkini içeren arkeolojinin başlamasına vesile olmuştur. Sonraki zamanlarda 19. yüzyılın sonlarında bu ilgi artarak devam etmiş ve bu dönemdeki devletlerinin kökenlerini çok eskilere dayatma düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bunda mitlerin, Tevrat ve İncil’de geçen teolojik bilgilerin de payı vardı. Osmanlı’ya baktığımızda ise 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı savaşlardan dolayı zayıflamış ve yüzünü Batı’ya çevirmiş, böylece bir çıkış yolu aramaktaydı. Bu dönemde Batılılaşma süreci olarak birtakım yenilikler yapmaktaydı. Arkeoloji de bu sürecin bir parçası olarak Batı’dan ithal edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı topraklarındaki tarihi ören yerleri ve kültür mirası Batılı oryantalistlerin dikkatini çekmiştir. Her tarafı tarih fişkıran Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Anadolu’ya da çok önceleri başlayan ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Burada gerek izinsiz gerekse izin alınarak gerçekleştirilen kazılarla elde edilen tarihi eserlerin yurtdışına gönderildiği bilinmektedir.

Avrupa’ya giden Osmanlı’nın ileri gelenleri ve aydınları buradaki yeniliklerden etkilenmiş ve yurda döndüklerinde bu yenilikleri Osmanlı’ya uyarlamaya çalışmışlardır. Bu kişilerden biri de Abdülmecit’tir. Onun döneminde ilk müzenin kurulduğu bilinmektedir. Osmanlı’da savaş

ganimetleri, armağanlar, hazineler veya kutsal emanetler dışında farklı kültürlere ait eserlerin toplanma arzusunun Sultan Abdülmecit’le başladığı söylenebilir.

1869 yılında Aya İrini Kilisesi’nin “Müze-i Hümayun” adını aldığı böylece ilk defa Osmanlı’da müze kavramının geçtiği görülmektedir. “Müze-i Hümayun’a ilk önce Edward Goold, sonrasında Anton Dethier, onun ölümünden sonra ilk defa yerli biri olarak 1881’de Osman Hamdi Bey getirilmiştir. Osman Hamdi Bey de Avrupa’daki yeniliklere kayıtsız kalamamış ve yurtdışında arkeoloji eğitimi de alarak Osmanlı’da arkeolojinin bilimsel anlamda bir düzene oturtulmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Osman Hamdi Sayda, Nemrut ve daha birçok kazıya katılmıştır; kazılarda ortaya çıkarılan eserleri fotoğraflaması ise eserler üzerinde mülkiyet hakkının kazanmasını ve böylece arkeolojik eserlerin sahiplenilmesini sağlamıştır. Osman Hamdi’nin arkeolojiye bir katkısı da “Sanayi-i Nefise Mektebi”nin açılmasına vesile olmasıdır. Cumhuriyet öncesinde daha çok yabancıların yaptıkları kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan eserleri yurt dışına götürdükleri ve bunu engelleyecek birtakım düzenlemeler olsa dahi (Asar-ı Attika) bunun yetersiz olması eserlerin yurtdışına çıkarılmasına engel olamamıştır. Osman Hamdi bu durumu engellemek için birtakım düzenlemeler getirmeye çalışmıştır. Asar-ı Atika olarak adlandırılan eski eserlerin korunmasına yönelik 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında dört nizamnamenin düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu nizamnamelerle eserlerin korunması ve yurtdışına götürülmesi engellenmeye çalışılmıştır. Fakat yine de yabancılar tarafından yapılan izinli veya izinsiz kazılarla yurtdışına eserlerin çıkarılması tam anlamıyla engellenememiştir.

Cumhuriyetin erken dönemlerinde yapılan arkeolojik çalışmaların o dönem Avrupası’nda olduğu gibi milliyetçilik düşüncesiyle yapıldığı, kendi kökenlerini geçmişte arama ve uzak geçmişe dayandırmaya çalışmaları; buldukları coğrafyaya ait olduklarını bir tür ispat etme çabası olduğu söylenebilir. Bu dönemde özellikle Atatürk’ün isteğiyle yurt dışına öğrencilerin gönderildiği ve bu öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra yurda döndükleri ve ivedilikle kazı çalışmalarına başladıkları anlaşılmaktadır. Çünkü yeni kurulmuş cumhuriyetin de sağlam bir kökene sırtını dayandırması ve ulusal bütünlüğünü kazanması gerekiyordu. Avrupa’daki devletler gibi Atatürk de tarih, sanat tarihi, filoloji ve özellikle arkeoloji bilimlerinden yararlanmanın ve yeni kurulmuş devletin bir kökene dayandırılmasının gerekli olduğunu düşünmekteydi..

Cumhuriyetten önce arkeolojinin bilim olarak icra edilmesine bakıldığında; cumhuriyet öncesi arkeoloji daha çok yabancıların hakimiyetinde iken cumhuriyet sonrasında yabancı arkeologlarla birlikte yerli arkeologların da kazılara katıldığı ve birtakım düzenlemelerle arkeolojiye daha sistematik ve bilimsel bir yaklaşımla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu dönemde; Ankara Etnografya Müzesi (1930), Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Arkeoloji Enstitüsü (1934) ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935) gibi kurumlar açılmıştır.

Yapılan arkeolojik çalışmalardan biri de ilki 1979’da gerçekleştirilen ve her yıl düzenli bir şekilde yapılan “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”dur. 2020-2021 yıllarında pandemi nedeniyle gerçekleştirilemeyen sempozyum en son 2023 yılında Ankara’da Hacı Bayram Veli Üniversitesi’nde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetten sonra ülkenin hemen hemen her bölgesinde birçok bilimsel araştırma ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu kazılar günümüze kadar yabancı ve yerli arkeologlarla birlikte veya sadece yerli arkeologlarla devam etmektedir.

Cumhuriyet’in erken dönemlerindeki “ulusal arkeoloji” yaklaşımın günümüzde “evrensel arkeoloji”ye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde arkeolojik kazılarla birlikte ortaya çıkarılan kültür katmanlarının Anadolu’da yaşamış farklı medeniyetlerin kültürel bir mozaik olduğu ve bu yönde çalışmaların devam ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Arık, R. O. (1941). Arkeoloji Enstitüsü'nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında. Arkeoloji Araştırmaları (1940–1941), Cumhuriyet Matbaası, 833-851.
- Arsebük, G. (1983). Dünden Bugüne Arkeoloji. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, İletişim Yayınları, 66-75.
- Atasoy, S. (1983). Türkiye'de Müzecilik. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6, İletişim Yayınları, 1458-1461.
- Başgelen, N. (1998). Atatürk ile Eski Eserler, Arkeoloji, Kazılar ve Müzeler. Arkeoloji ve Sanat, 87, 2-5.
- Başgelen, N. (2001). Cumhuriyetin İlk Arkeolojik Kazısı Ankara Tümülüsleri Arkeoloji ve Sanat, 100, 34-44.
- Bayraktar, B., Kucak, B., Karabulut, I., İzzet Ege, İ., ve Öcal, M. (2017). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bergama Zeus Sunağı'nın Berlin'e Götürülüşü Hakkında Bazı Düşünceler, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XVII/34, ss. 43-67.
- Çelik, D. (2020). Alaca Höyük. Aktüel Arkeoloji Yayınları, İstanbul.
- Ebcioğlu, İ. (1983). Türkiye'den Batı Ülkelerine Götürülen Arkeolojik Eserler, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt 1, İletişim Yayınları, 76-80.
- Esin U. & Arsebük, G. (1976). Tülin Tepe Kazısı, 1971. Türk Arkeoloji Dergisi, (34), 63-78.
- Eyice, S. (1985). Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6, İletişim Yayınları, 1596-1603.
- Frazer, J. G. (1931). Mythes sur l'origine du feu. .
- Baram, U. ve Carroll, L. (2004). Osmanlı Geçmişinin Geleceği Osmanlı Arkeolojisine Başlarken, Osmanlı Arkeolojisi. U. Baram, L. Carroll (Ed.), Kitap Yayınevi, 15-24.
- Gökalp, U. L. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Atatürk'ün Arkeoloji Disiplinine Katkıları. Hikmet Yurdu, 7(14).
- Holod, R. ve Ousterhout, R. (2011). Amerika'nın Antikite ile Buluşması, Osman Hamdi Bey & Amerikalılar Arkeoloji, Diplomasi, Sanat. Pera Müzesi Yayınları, 25-27.
- Köroğlu, K. (Ocak 2016) Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları: İlk Sonuçlar. Sayı: 41, Haberler.
- Morçöl, Ç. (2007). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında, Arşiv Belgelerinde, Ankara'da Yapılan Arkeolojik Kazı Çalışmaları. Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı, 459-498.
- Mutlu, S. ve Mutlu, M. B. (2018). Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi. Academic Knowledge, 1(1), 64-76.
- Ökse, A. T., (2021). Eski İnsanın Duygularının Arkeolojik Verilere ve Yazılı Belgelere Yansıması. TUBA-AR: Turkish Academy of Sciences, Journal of Archaeology, 29(29), 153-176.
- Önge, M. (2018). Kültür Mirasını Tanımlamak için Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-I Atıka. Avrasya Terim Dergisi, 6 (1): 8-14.
- Özdoğan, M. (2006). Türkiye Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçinde Bir Bakış, Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti. Ü. Yalçın, C. Pulak ve R. Slotta, (Ed.), Deutsches Bergbau-Museum, Bochum Yayınları, 29-43.
- Özdoğan, M. (2011). Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özgüç, T. (1975). Atatürk ve Arkeoloji. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgül, C. (1986). Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi. Belleten, 50(198), 895-914.

- Redford, S. ve Ergin, N. (2010). Giriş. S. Redford ve N. Ergin (Ed.), Cumhuriyet Döneminde Geçmiş Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri. 14-16, (2. Baskı), (İ. Türkoğlu Çev.), Koç Üniversitesi Yayınları.
- Renfrew, C. (1980). The Great Tradition versus the Great Divide: Archaeology as Anthropology?. American Journal of Archaeology, 84: 287-298.
- Serbestoğlu, İ. ve Açıık, T. (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayun Mektebi. Akademik Bakış, Cilt 6, Sayı 12: 157-172.
- Shaw, W. (2004). Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi, İletişim Yayınları.
- Taşkın, S. (1991). Sürgündeki Zeus: Bergama'dan Berlin'e Berlin'den Bergama'ya, Bergama Belediyesi Yayını, İzmir.
- Texier, C. (2002). Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (A. Suat Çev.), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tiryaki, S. (2023). Bilimsel Araştırmalar Bağlamında Tarih ve Arkeolojinin Kurumsal Birlikteliği ve Ayrışma Noktaları” Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 909-919.
- Turani, A. (2003). Dünya Sanat Tarihi (9. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Koşay, Z. H. (1974). Etnoğrafya, Folklor, Dil, Tarih vd. Konularda Makaleler ve İncelemeler, Ayyıldız Matbaası.
- Uçankuş, H. T. (2000). Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, A. (1976). Ölümünün 4. Yıldönümü Dolayısıyla Prof. Dr. Halil Demircioğlu.
- Ünar, Ş. (2020). Atatürk Dönemi'nde Türk Arkeolojisi. Anasay, (11), 129-148.
- Yegül, K. F. (2010). Akademik Dünyanın Ulvi Salonlarından Anadolu'nun Tozlu Tepelerine: Barış ve Savaş Döneminde Birinci Sardis Ekspedasyonu (1909-1926) ve Howard Crosby Butler, Cumhuriyet Döneminde Geçmiş Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, S. Redford, N. Ergin (Ed.), Koç Üniversitesi Yayınları, 75-122.
- Yıldız, R. (2023). İngilizlerin Musul'da Arkeolojik Keşifleri (1876-1909). Sosyal Bilimler Akademi Dergisi. 6(1). 18-30.
- Yılmaz, Y. (2014). Türkiye'nin Antik Kentleri, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Yücel, E. (1999). Türkiye'de Müzecilik, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

İnternet Kaynakçaları

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-350486/43-uluslararası-kazi-arastirma-ve-arkeometri-sempozyumu.html> adresinden 05.12.2023 tarihinde alınmıştır.

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-uygarlik/alaca-hoyuk> adresinden 01.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.